

Mesurant l'immesurable: la felicitat com a clau de progrés

Vivim en un món macroeconòmic on sembla que el més important és dominar el llenguatge del PIB, la inflació i les agències de ràting. Termes allunyats de la vida quotidiana de la majoria de mortals, on el que realment importa són conceptes molt més humans com la salut, l'alimentació, l'habitatge i les relacions socials. Uns conceptes que no solen sortir a les dades que avaluen el progrés d'un país, però que en el fons, ens diuen molt més de la salut d'una societat que un simple balanç de guanys i pèrdues.

Què hi ha de més important?

Com ja argumentava Aristòtil (384 aC-322 aC), en el llibre primer de l'*Ètica a Nicòmac*, la felicitat [*eudaimonia*] és el bé suprem i la finalitat última a la qual s'encaminen, o s'haurien d'encaminar, totes les nostres accions.¹ En el sentit d'Aristòtil, la felicitat no consisteix en la fàcil alegria de les banalitats i riotes, sinó en desenvolupar la pròpia vida de manera coherent amb els nostres valors i motivacions més profundes, de manera que trobem un sentit ple a la nostra existència. Aquest sentit vital, essencial per a una vida plena i feliç, pot manifestar-se en l'esforç per un projecte col·lectiu, com ara la construcció d'un país millor.

La declaració d'independència més famosa dels darrers segles, la que signen a Filadèlfia el 4 de juliol de 1776 els 13 estats nord-americans que se separen de la Corona britànica, esmenta explícitament la recerca de la felicitat com una de les raons que han motivat la seva aspiració a la sobirania. La declaració assenyala que és innegable que tothom està dotat d'uns drets inalienables, entre els quals n'esmenta explícitament tres: «la Vida, la Llibertat i la recerca de la Felicitat» [*Life, Liberty and the pursuit of Happiness*].

Fins fa poc, «felicitat» era un mot que no es podia emprar en contextos acadèmics. Això ha canviat en els darrers decennis, i sobretot des del 2000. A la London School of Economics, el professor Richard Layard (1934), fundador del Centre for Economic

Jordi Pigem
Filòsof
pigem64@gmail.com

¹ ARISTÒTIL, *Ètica nicomaquea*.

» El nivell de vida —en termes materials— és només un mitjà: la finalitat és la qualitat de vida, la plenitud vital

Performance, afirma que l'economia no s'ha de centrar en els diners, sinó en el benestar i la felicitat dels ciutadans. Aquest prestigiós economista, i membre de la Cambra dels Lords, assenyala que la felicitat és un element essencial de la vida humana, que pot ser mesurada, que una societat és millor com més feliç és, i que cal fer un esforç conscient per tal de treballar pel bé comú i augmentar la felicitat dels ciutadans.² Com Aristòtil, Layard assenyala que la recerca exclusivament individual de la felicitat no du enlloc: «Si l'únic que t'importa és aconseguir el millor per a tu mateix, la vida esdevé massa estressant, massa solitària —tard o d'hora fracassaràs. Et cal sentir que existeixes per a quelcom més gran [...]. Necessitem desaperadament un concepte del bé comú».³

En una línia similar, Derek Bok (1930), exrector de la Harvard University (1971-1991 i 2006-2007), constata que la riquesa només és un mitjà per a la finalitat a què veritablement aspiren les persones: la felicitat. Per tant, «els governs haurien de [...] publicar estadístiques regulars sobre tendències en el benestar dels seus ciutadans. [...] Al cap i a la fi, què els podria importar

més als seus electors que la felicitat?».⁴ Pocs hi estaran en desacord. El nivell de vida —en termes materials— és només un mitjà: la finalitat és la qualitat de vida, la plenitud vital. Quan les persones a punt de morir posen en perspectiva tot el que ha estat la seva vida, una de les coses que sovint lamenten és no haver-se atrevit a seguir la seva pròpia crida, el seu propi camí cap a la felicitat, la dignitat, la plenitud i l'autorealització.

Les societats creixen quan creixen les persones. En els darrers decennis, però, ens hem fixat massa en el creixement de l'economia —i sobretot en el PIB— i massa poc en el creixement de les persones. Una societat sana posaria l'economia al servei del creixement de les persones, en comptes de posar, com fem encara, la societat i les persones al servei del creixement de l'economia.

Es pot mesurar la felicitat? L'eina més utilitzada són les enquestes sociològiques, amb procediments prou estandaritzats per tenir validesa científica. De fet, s'ha comprovat que el que les persones afirmen sobre els seus estats d'ànim té una gran correlació amb la percepció que d'elles tenen altres persones —amistats i observadors imparcials— i amb l'activitat de diverses àrees del seu cervell que ens mostren

algunes tècniques neurocientífiques.⁵ Hi ha encara molts interrogants sobre com mesurar la felicitat, però tenim prou eines que ens poden orientar —i mereixen no menys atenció que la que dediquem als indicadors econòmics. L'esmentat Derek Bok afirma: «les estadístiques sobre la felicitat semblen ser tan precises com moltes de les estadístiques utilitzades regularment pels polítics, com les enquestes d'opinió pública, les taxes de pobresa o, per al cas, el creixement del PIB».⁶

Una ciència de la felicitat?

Una de les troballes més significatives del que alguns anomenen «ciència de la felicitat» —àmbit en què conflueixen disciplines com l'economia, l'estadística, la psicologia i la filosofia— és que a la majoria de països rics, la satisfacció amb l'increment dels ingressos s'esvaeix amb el temps —de la mateixa manera que tard o d'hora s'esvaeix la satisfacció per un augment de sou o un cotxe nou— de manera que a la llarga no hi ha correlació entre l'augment de la riquesa material i l'augment de la satisfacció personal. Els ingressos reals per

2 LAYARD, *Happiness: Lessons from a New Science*, p. 224-225.

3 LAYARD, *Happiness: Lessons from a New Science*, p. 234.

4 BOK, «La recerca oficial de la felicitat».

5 LAYARD, *Happiness: Lessons from a New Science*, p. 12, 17-20 i 224.

6 BOK, «La recerca oficial de la felicitat».

Una societat sana posaria l'economia al servei del creixement de les persones, en lloc de posar, com fem encara, la societat i les persones al servei del creixement de l'economia

capita s'han triplicat als EUA des del 1950, però en canvi el percentatge de ciutadans que a les enquestes es declaren «molt feliços» ha disminuït des de mitjans dels anys 1970.⁷

Un article publicat a la revista *Science* el 2006 conclouia que la manera com tendim a avaluar el benestar de les persones —a partir del seu benestar material— és bàsicament «il·lusòria», que les persones amb ingressos per damunt de la mitjana no són clarament més felices, no dediquen el seu temps a activitats que els facin més feliços i tendeixen a estar més tenses. I afegia, en sintonia amb molts altres estudis, que l'efecte d'un increment d'ingressos sobre la felicitat és només transitori.⁸

Fins l'inici oficial de l'actual «crisi» —que és sistèmica—, les societats occidentals havien gaudit de decennis de progrés material i econòmic. Però allà on tenim dades fiables que cobreixin un període de temps prou llarg, veiem que no hi ha correlació entre l'augment del benestar material i l'augment de la felicitat. Layard assenyala que «per a la majoria de la gent a Occident, la felicitat no ha augmentat des de 1950».⁹ En el

cas de les terres de parla catalana dins l'Estat espanyol, no és arriscat afirmar que la felicitat de la majoria dels ciutadans sí ha augmentat d'ençà del 1950 —qui voldria tornar a les ombres del franquisme? Tanmateix, hi ha prou evidència científica per afirmar que, en general, més enllà d'un mínim llindar de benestar material, no hi ha correlació entre la riquesa material i la satisfacció vital. Els ciutadans dels EUA i Corea del Sud no són més feliços que fa 50 anys, tot i que els seus ingressos mitjans per capita s'han duplicat o quadruplicat. Un estudi recent també mostra que els ciutadans que es declaren més feliços del Canadà generalment viuen a les províncies més pobres —Terranova i Nova Escòcia—, mentre que els menys feliços tendeixen a estar en les més riques —Ontario i Colúmbia Britànica.¹⁰

Com és obvi, en el cas de societats o persones en condicions precàries, hi ha una clara correlació entre l'augment dels béns materials i l'augment del benestar. Però més enllà d'un cert llindar de consum de béns materials —que garanteixi de manera mínimament satisfactòria necessitats com la salut, alimentació, habitatge, relacions socials i cultura—, la satisfacció personal no augmenta i fins i tot pot tendir a minvar,

ja que generalment l'increment del consum va acompanyat de l'increment de l'estrès i de la disminució del lleure i del contacte amb la família, amb els amics i amb la natura. Amb les dades de l'Enquesta Mundial dels Valors es pot deduir que la satisfacció vital declarada tendeix a augmentar fins arribar a uns ingressos d'uns 15.000 dòlars per persona i any, però a partir d'aquesta xifra d'ingressos la correlació desapareix.¹¹

Contràriament al que era habitual en aquest camp, alguns estudis havien mostrat una correlació entre l'augment del PIB i de la satisfacció vital dels ciutadans.¹² Això s'ha aclarit en una anàlisi recent de Richard Easterlin (1926), professor de la University of Southern California. Tenint en compte els principals estudis dels darrers deu anys, i basant-se en dades de 55 països de característiques diverses —els EUA, països europeus, asiàtics, llatinoamericans i subsaharians—, Easterlin mostra que els treballs que creien veure aquesta correlació confonen els resultats a curt termini —on sí s'observa una correlació— amb els resultats a llarg termini —on la correlació acaba desapareixent

7 JACKSON, *Prosperity without Growth*, p. 40.

8 KAHNEMAN (et al.), «Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion».

9 LAYARD, *Happiness: Lessons from a New Science*, p. 29. Vegeu les dades que presenta Layard

a <<http://cep.lse.ac.uk/layard/annex.pdf>>.

10 BOK, «La recerca oficial de la felicitat».

11 JACKSON, «El repte dels estils de vida sostenibles», p. 62.

12 L'article més citat en aquest sentit és SACHS, «The New Stylized Facts about Income and Subjective Well-Being».

» Més enllà d'un cert llindar de consum de béns materials, la satisfacció personal no augmenta i fins i tot pot tendir a minvar

completament. La conclusió, per tant, és que «a llarg termini, les tendències de la felicitat i dels ingressos no tenen cap relació».¹³

L'augment dels ingressos proporciona durant un curt període de temps un augment de la satisfacció vital, però aquesta tendència sempre desapareix a llarg termini. El cas més espectacular, segons Easterlin, és el de Xina: en dues dècades, el seu PIB per capita s'ha multiplicat per quatre —a partir d'un nivell ben baix— i tanmateix la satisfacció vital dels xinesos no ha millorat. En el cas dels EUA, la felicitat mitjana dels ciutadans ha estat en lleuger però continu declivi entre 1973 i 2007, i des d'aleshores aquest declivi s'ha agreujat significativament.¹⁴ Com el mateix professor Easterlin assenyalava uns anys abans: «Al capdavall, el triomf del creixement econòmic no és un triomf de la humanitat sobre les necessitats materials; és més aviat un triomf de les necessitats materials sobre la humanitat».¹⁵

La tesi doctoral de Filka Sekulova (1979) —*On the Economics of Happiness and Climate Change*, llegida a

la UAB el maig de 2013— explora la relació entre felicitat, ingressos i factors ambientals. Una part important d'aquesta tesi està basada en enquestes realitzades el 2011 als diferents districtes de la ciutat de Barcelona, a partir d'una mostra de 950 persones seleccionades a l'atzar. L'anàlisi de les dades d'aquesta enquesta suggereix que a la ciutat de Barcelona hi ha una correlació positiva entre nivell d'ingressos i satisfacció personal fins als 1.750 euros mensuals —21.000 euros a l'any—, i una correlació negativa a partir d'aquest nivell d'ingressos.¹⁶ Un altre resultat, encara més curiós, és que les persones que entre 2009 i 2011 havien vist disminuir els seus ingressos expressaven un nivell de satisfacció vital més gran. Aquest resultat, que encaixa amb altres estudis sobre el tema, podria tenir a veure amb el fet que les persones que veuen disminuir els seus ingressos sovint passen a tenir més autonomia i més temps lliure per dedicar-se a les activitats que realment les motiven. Cal tenir també en compte que la pressió social per tenir més diners i consumir més i més, es va reduir significativament a resultes de la generalització de la crisi econòmica.¹⁷

Per què el PIB oculta més del que mostra

En la seva obra *La riquesa d'un quants beneficia a tothom?*, Zygmunt Bauman (1925) s'atreveix a denunciar un tipus de fonamentalisme que causa víctimes arreu i tanmateix no apareix a les portades dels diaris: estem, escriu, «en un planeta sumit en el fonamentalisme del creixement econòmic».¹⁸ En la mateixa obra, Bauman esmenta diverses «presumpcions tàcites comunament acceptades com a "òbvies"» i que avui sabem que són falses i contraproductes. Entre aquests falsos pressupòsits hi ha el creure que «el creixement econòmic és l'única via per afrontar els reptes» i que «un consum que creixi constantment o, més concretament, una rotació cada vegada més accelerada de nous objectes de consum és, potser, l'única manera, o si més no la principal i la més efectiva, de satisfer el desig de felicitat dels humans».¹⁹

El PIB, que fins fa poc era l'única mesura oficial del desenvolupament d'un país, no mesura el veritable progrés d'una societat: només mesura transac-

13 EASTERLIN, «Happiness and Economic Growth: The Evidence».

14 EASTERLIN, «Happiness and Economic Growth: The Evidence», figura 13.8.

15 EASTERLIN, *Growth Triumphant: The 21st Century in Historical Perspective*, p. 154.

16 SEKULOVA, *On the Economics of Happiness and Climate Change*, p. 36-37.

17 SEKULOVA, *On the Economics of Happiness*

and Climate Change, p. 40-43 i 79.

18 BAUMAN, *La riquesa d'uns quants beneficia a tothom?*, p. 10.

19 BAUMAN, *La riquesa d'uns quants beneficia a tothom?*, p. 36.

L'increment del consum va acompanyat de l'increment de l'estrès i de la disminució del lleure i del contacte amb la família, amb els amics i amb la natura

cions econòmiques. Ignora tota la feina domèstica o voluntària, i tot el treball que és per a un mateix o per repartir solidàriament: un agricultor autosuficient o una comunitat indígena, per més dignes i plenament humanes que siguin les seves vides, només compten per al PIB si utilitzen diners i fan factures; en cas contrari no existeixen. Més curiós encara és el fet que el PIB compta com a positives les transaccions econòmiques derivades de la destrucció d'espais naturals i de la destrucció de l'harmonia social: accidents, delictes, conflictes i desastres —en la mesura en què mobilitzen serveis d'emergència, lletrats i equips de reconstrucció— tendeixen a augmentar el PIB, indicador modèlic d'una mentalitat per a la qual només compta el que es pot quantificar i convertir en diners.

Aquesta divergència entre el PIB i el veritable benestar la va expressar brillantment Robert Kennedy (1925-1968) fa ja gairebé mig segle: «No podem mesurar l'esperit de la nació amb l'índex Dow Jones, ni els èxits del país amb el Producte Nacional Brut. Perquè el Producte Nacional Brut inclou la contaminació de l'aire i anuncis de tabac, així com ambulàncies per netejar d'accidents les autopistes [...]. Inclou la destrucció dels boscos de sequoies i la mort del llac Superior. Augmenta amb la producció de napalm, míssils i caps

nuclears [...]. I si el Producte Nacional Brut inclou tot això, hi ha també molt que no inclou. No té en compte la salut de les nostres famílies, la qualitat de la seva educació o l'alegria dels seus jocs [...] No inclou la bellesa de la nostra poesia [...]. És a dir, ho mesura tot, tret del que fa que la vida valgui la pena.»²⁰

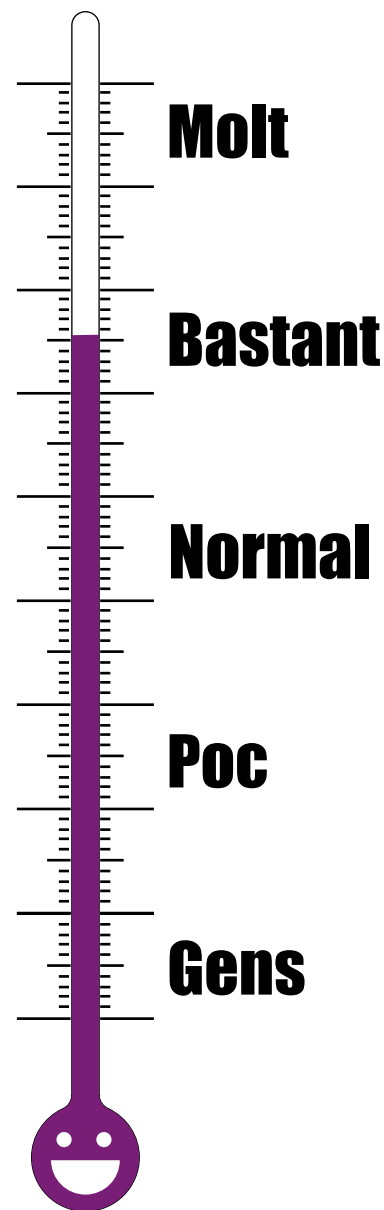
La societat contemporània utilitza molts més recursos que cap altra cultura anterior, i tanmateix no aconseguix un nivell de satisfacció i plenitud clarament superior. Com assenyalava fa temps l'actual Dalai Lama, Tenzin Gyatso (1935), «la incidència de l'ansietat, l'estrès, la confusió, la indecisió i la depressió entre aquells que tenen les seves necessitats bàsiques assegurades» mostra que les nostres veritables necessitats van més enllà del consumisme i el materialisme.²¹

Un ventall de nous indicadors del veritable progrés

El PIB és avui un indicador contraproduent, que concentra l'atenció en quelcom poc rellevant —el volum de trans-

²⁰ Robert Kennedy, discurs a la University of Kansas el 18 de març del 1968 —poques setmanes abans de morir assassinat.

²¹ GYATSO, *Ancient Wisdom, Modern World: Ethics for a New Millenium*, p. 18.

El PIB és un indicador que concentra l'atenció en el volum de transaccions econòmiques i obvia el que és realment important: la qualitat de vida de les persones, l'harmonia social i l'equilibri ecològic

accions econòmiques— i la desvia del que és realment important: la qualitat de vida de les persones, l'harmonia social i l'equilibri ecològic. Necessitem nous indicadors de progrés.

Des de fa més de tres dècades hi ha indicadors de progrés que mesuren el benestar no tan sols a través del flux de diners. Un dels primers, elaborat per Herman Daly (1938) i John Cobb (1925), va ser l'Índex de Benestar Econòmic Sostenible, que incorpora factors ecològics i mostra un deteriorament del benestar als EUA des del 1979, malgrat el creixement de la seva economia. Un altre indicador fou l'Indicador del Progrés Genuí, que al balanç positiu de l'economia hi suma el treball domèstic i voluntari i la distribució equitativa de la riquesa, a la vegada que en dedueix el que s'ha gastat en litigis i accidents, en la prevenció del crim, en la reparació de danys i en pal·liar la contaminació ambiental. Als EUA, aquest indicador del progrés real va arribar al seu nivell màxim el 1975, en un moment en què el PIB del país era pràcticament la meitat de l'actual.²² Nacions Unides utilitza l'Índex de Desenvolupament Humà, creat el 1990 pels economistes Amartya Sen (1933) i Mahbub ul Haq (1934-1998), que resulta de combinar el poder

adquisitiu mitjà d'un país amb el nivell d'alfabetització i l'esperança de vida.

Hi ha, però, una alternativa més profunda al PIB —i no va sorgir d'una prestigiosa institució acadèmica sinó de les tranquil·les valls del Bhutan, petit estat en el cor de l'Himalaia on la majoria de la població practica el budisme tibetà. El 1972, el rei Jigme Singye Wangchuck (1955) va utilitzar per primer cop de manera oficial l'expressió «felicitat interior bruta» [*gyal-yong ga'a-kyid pal-'dzoms*], emfasitzant la necessitat que l'economia estigués al servei dels valors espirituals del país. Des d'aleshores, el Centre for Bhutan Studies, amb el suport de col·laboradors occidentals i aprofitant la creixent literatura científica sobre el tema, ha desenvolupat enquestes sobre el benestar integral —salut física, mental, ambiental i espiritual, sentit de comunitat, vitalitat social, bona governança, feina i economia— que s'utilitzen amb regularitat a Bhutan i es comencen a emprar també a Canadà i Brasil. Una altra perspectiva tradicional sobre aquesta qüestió, vinculada a la cosmovisió dels països andins, és el que en llengua quítxua s'anomena *sumak kawsay*, que a l'Equador, el Perú i Bolívia habitualment es designa com a *buen vivir* i que seria més acurat traduir com «viure en plenitud».

Un altre indicador interessant és l'Índex del Planeta Feliç que des del 2006

elabora la New Economics Foundation britànica. Aquest índex introdueix en una fórmula les dades sobre la satisfacció vital, l'esperança de vida i la petjada ecològica, i a partir de les xifres resultants classifica els països del món segons el seu nivell de «felicitat». En la seva edició de 2006 aquest indicador incloïa 178 estats, entre els quals la República de Vanuatu —petit arxipèlag d'Oceania, entre Nova Caledònia i les illes Salomó—, malgrat no ser un estat econòmicament puixant, apareixia com el país més feliç, seguit de diversos països caribenys. El 2009 es va publicar una nova edició de l'Índex del Planeta Feliç amb una llista més restringida a fi d'homogeneïtzar les dades —35 estats van quedar-se fora, entre ells, Vanuatu. Aquesta nova classificació de països feliços estava encapçalada per Costa Rica, un estat que, com és sabut, no té exèrcit i dedica una atenció creixent als seus espais naturals. En l'edició més recent, la del 2012, Costa Rica segueix apareixent com l'estat més feliç dels 151 de la llista, seguit —de lluny— per Vietnam i Colòmbia. L'Estat espanyol ocupa el lloc 62, tot just darrere del Paraguai, Nepal, Xipre, Xina i Myanmar. Els EUA són a la posició 105, després de Hong Kong, Bielorússia i Hongria. Bhutan no hi apareix per manca de dades homogenitzables, però la New Economics Foundation lloa explícitament

22 WORLDWATCH INSTITUTE, *L'estat del món 2010*, p. 86-88.

El nou país que volem ha de posar les persones en el centre i ha de poder orientar el seu progrés a través d'indicadors de benestar

l'esforç d'aquest país per aconseguir un millor model de progrés.²³

El psicòleg Adrian White, de la University of Leicester, va elaborar el 2007 un atlas de la felicitat, el *World Map of Happiness*, a partir de 80.000 respostes de residents en 178 països, combinades amb dades aportades per la UNESCO, la CIA, l'OMS i la New Economics Foundation, entre d'altres. Segons aquest estudi, els vuit països del món amb més benestar eren, per aquest ordre, Dinamarca, Suïssa, Àustria, Islàndia, Bahames, Finlàndia, Suècia i Bhutan.²⁴

A iniciativa del president francès, Nicolas Sarkozy (1955), un grup d'experts dirigit pels premis Nobel d'Economia Joseph Stiglitz (1943) i Amartya Sen va mostrar el 2009 la necessitat d'establir indicadors de progrés que vagin més enllà del PIB i reflecteixin la qualitat de vida i el benestar. El seu extens informe final, presentat el setembre de 2009, posava èmfasi en la necessitat d'establir una mesura única de la qualitat de vida que permeti avaluar progressos —i retrocessos— i ajudi a prendre decisions.²⁵ El 2011 l'OCDE va fer una passa

en aquesta direcció, publicant l'Índex de Vida Millor que recull dades referents a la qualitat de vida dels seus 34 estats membres.²⁶ En realitat, però, no es tracta d'un índex, sinó d'un conjunt d'indicadors separats pels onze àmbits següents: habitatge, renda, feina, sentit de comunitat, educació, medi ambient, participació ciutadana, salut, satisfacció vital, seguretat i equilibri entre feina i lleure. La OCDE es limita a presentar les dades d'aquests onze àmbits d'anàlisi, sense ponderar la importància relativa de cadascun i sense, per tant, poder oferir una fórmula o una dada única que representi el benestar.

Més interessant sembla l'Índex Canadenc de Benestar, elaborat per la University of Waterloo, que comptabilitza dades de 56 variables, vuit per cadascun dels següents àmbits: vitalitat de la comunitat, participació democràtica, educació, medi ambient, salut de la població, lleure —i cultura— i nivell de vida.²⁷ L'Índex Canadenc de Benestar sí inclou un índex que pondera i sintetitza totes aquestes dades i que per tant proporciona una xifra concreta per mesurar l'increment o declivi del benestar

del país. Val a dir que segons aquesta dada el 2010 —darrer any per al qual hi ha dades completes—, i malgrat l'augment del PIB canadenc, s'observava una davallada del benestar.

Al meu entendre, atès que podem considerar que una societat va millor quant més i millor viuen les persones —més esperança de vida i satisfacció vital— amb el mínim de desequilibri social —del que en són indicatius l'índex d'atur i la desigualtat social, mesurada pel coeficient de Gini— i d'impacte ambiental —mesurable a través del Material Flow Accounting i les emissions de CO₂— es podria establir el següent indicador de benestar integral —personal, social i ambiental:

$$\frac{\text{esperança de vida} \cdot \text{satisfacció vital}}{\text{atur} \cdot \text{desigualtat} \cdot \text{ús de materials} \cdot \text{emissions de CO}_2}$$

L'esforç per construir un nou país no tindria gaire sentit si no aprofitem l'oportunitat per transformar el que ara no funciona. El nou país que volem ha de posar les persones en el centre i ha de poder orientar el seu progrés a través d'indicadors de benestar en la línia dels que aquí hem esmentat. Si ho aconseguim, podrem ser un exemple pels altres països del nostre entorn i haurem plantat una llavor que contribuirà al benestar de les generacions presents i futures. ◀

23 NEW ECONOMICS FOUNDATION, «The Happy Planet Index: 2012. A global index of sustainable well-being».

24 WHITE, «World Map of Happiness».

25 STIGLITZ (et al.), «Report by the Commission on

the Measurement of Economic Performance and Social Progress».

26 www.oecdbetterlifeindex.org

27 MICHALOS (et al.), «The Canadian Index of Wellbeing: Technical Report 1.0».

MÉS INFORMACIÓ

ARISTÒTIL. *Ética nicomaquea*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1995.

BAUMAN, Zygmunt. *La riquesa d'uns quants beneficia a tothom?*. Barcelona: Arcàdia, 2014.

BOK, Derek. «La recerca oficial de la felicitat». A *La Vanguardia*, 13 de juliol de 2011.

EASTERLIN, Richard. *Growth Triumphant: The 21st Century in Historical Perspective*. Ann Arbor: University of Michigan, 2008.

EASTERLIN, Richard. «Happiness and Economic Growth: The Evidence» [en línia]. A *IZA Discussion Paper* núm. 7187. Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit – Institute for the Study of Labor, 2013. Disponible a: <www.iza.org>.

GYATSO, Tenzin. *Ancient Wisdom, Modern World: Ethics for a New Millenium*. Londres: Abacus, 2000.

JACKSON, Tim. «El repte dels estils de vida sostenibles». A WORLDWATCH INSTITUTE. *L'estat del món 2008*.

JACKSON, Tim. *Prosperity without Growth*. Londres: Earthscan, 2009.

KAHNEMAN, Daniel, KRUEGER, Alan B., SCHKADE, David, SCHWARZ, Norbert i STONE, Arthur A. «Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion». A *Science*, vol. 312, núm. 5782, p. 1908-1910.

LAYARD, Richard. *Happiness: Lessons from a New Science*. Londres: Penguin, 2006.

NEW ECONOMICS FOUNDATION. «The Happy Planet Index: 2012. A global index of sustainable well-being» [en línia]. Disponible a: <www.neweconomics.org>.

MICHALOS, Alex C. (et al.). «The Canadian Index of Wellbeing: Technical Report 1.0» [en línia]. Waterloo: Canadian Index of Wellbeing – University of Waterloo, 2011. Disponible a: <uwaterloo.ca>.

SACKS, Daniel W, STEVENSON, Betsey i WOLFER, Justin. «The New Stylized Facts about Income and Subjective Well-Being» [en línia]. *IZA Discussion Paper* núm. 7105. Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit – Institute for the Study of Labor, 2012. Disponible a: <www.iza.org>.

SEKULOVA, Filka. *On the Economics of Happiness and Climate Change*. Tesi doctoral dirigida per Jeroen van den Bergh. UAB, maig de 2013.

STIGLITZ, Joseph, SEN, Amartya i FITOUSSI, Jean-Paul. «Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress» [en línia]. Setembre de 2009. Disponible a: <www.stiglitz-sen-fitoussi.fr>.

WORLDWATCH INSTITUTE. *L'estat del món 2008: Innovacions per a una economia sostenible*. Barcelona: Angle – Unescocat, 2008.

WORLDWATCH INSTITUTE. *L'estat del món 2010: La transformació de les cultures. El pas del consumisme a la sostenibilitat*. Barcelona: Unescocat, 2010.

WHITE, Adrian. «World Map of Happiness». A *Psych Talk*, març de 2007.